

PRETTIESISKUMA IZPRATNES PROBLEMĀTIKA KRIMINĀLTIESĪBĀS

PROBLEMS OF UNDERSTANDING UNLAWFULNESS IN CRIMINAL LAW

Uldis Krastiņš, Dr. habil. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Krimināltiesisko zinātņu katedras profesors

Summary

The article provides an analysis of unlawfulness as one of the features pertaining to the common element of a criminal offence, and draws the distinction between unlawfulness and the constituent elements of a criminal offence.

An opinion has been expressed that linkage of act (failure to act) to the violation of specific provisions regarding protection and precaution in the disposition of a complex criminal offence does not influence the form of guilt in the actual criminal offence.

The author proposes an idea that the existence of a complex criminal offence has been determined by the significance of the object (interest) of the endangerment, the character of the harmful manifestation and other objective circumstances.

Atslēgvārdi: prettiesiskums, noziedzīga nodarījuma sastāvs, vaina, salikta sastāva noziedzīgs nodarījums.

Keywords: unlawfulness, constituent element of a criminal offence, guilt, complex criminal offence.

Ievads

Raksta mērķis ir analizēt prettiesiskumu kā vienu no noziedzīga nodarījuma vispārējā jēdziena pazīmēm, tā būtību un nozīmi krimināltiesībās. Tiek risināts jautājums par prettiesiskuma un noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmju atšķirībām, kā arī izteikts viedoklis, ka prettiesiskums neietekmē vainas risinājumu salikta sastāva noziedzīgos nodarījumos.

1. Prettiesiskums un vaina noziedzīgā nodarījumā

Noziedzīga nodarījuma vispārējais jēdziens un tā pazīmes ir dotas Krimināllikuma Vispārīgās daļas 6. panta pirmajā daļā: “Par noziedzīgu nodarījumu atzīstams ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības izdarīts kaitīgs nodarījums

(darbība vai bezdarbība), kurš paredzēts šajā likumā un par kura izdarīšanu draud kriminālsods.”¹

Krimināllikuma 6. panta pirmajā daļā teiktais nozīmē to, ka kriminālatbildība iestājas, ja pastāv šādi Krimināllikumā reglamentēti nosacījumi: 1) ir konstatēts kaitīgs nodarījums (darbība vai bezdarbība); 2) darbība vai bezdarbība atbilst Krimināllikumā (turpmāk – arī KL) paredzēta konkrēta noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmēm; 3) darbībai vai bezdarbībai ir tāda kaitīguma pakāpe, kas raksturīga noziedzīgam nodarījumam salīdzinājumā ar citiem tiesībpārkāpumiem; 4) persona ir vainīga nodarījumā; 5) ir noteikta sodāmība, tas ir, par attiecīgo noziedzīgo nodarījumu draud kriminālsods (KL 1. panta pirmā daļa).

Tātad no KL 6. panta 1. panta pirmajā daļā dotā vispārējā noziedzīga nodarījuma jēdziena satura redzams, ka viena no noziedzīga nodarījuma pazīmēm ir **prettiesiskums**, kas izteikts ar vārdiem “[..] izdarīts kaitīgs nodarījums (darbība vai bezdarbība), kurš paredzēts šajā likumā un par kura izdarīšanu draud kriminālsods”.

Tas nozīmē, ka prettiesiskums tikai kopumā ar citām pazīmēm (darbību vai bezdarbību, kaitīgumu, vainu un sodāmību) raksturo ikvienu noziedzīgu nodarījumu. Savukārt no šī secinājuma izriet nākamais – noziedzīgā nodarījuma jēdziens ir patstāvīgs krimināltiesību institūts un nav identificējams ar noziedzīga nodarījuma sastāvu, jo pēc sava satura un nozīmes ir plašāks salīdzinājumā ar noziedzīga nodarījuma sastāvu.

Abu institūtu būtību nemaina arī tas, ka vairākās Krimināllikuma Sevišķās daļas normās iekļauta norāde uz darbības prettiesiskumu, piemēram, KL 116. pantā ir paredzēta atbildība par citas personas tišu prettiesisku nonāvēšanu (slepkaivība). Tāda norāde lieku reizi vienīgi apstiprina to, ka tiša citas personas dzīvības atņemšana ir Krimināllikumā paredzēts noziedzīgs nodarījums, kas nodēvēts par slepkavību, un ir sodāms.

Krimināltiesībās prettiesiskums noziedzīgā nodarījumā nozīmē to, ka kaitīga darbība vai bezdarbība konkrētos apstākļos Krimināllikumā tiek atzīta par noziedzīgu nodarījumu un ir sodāma.

Latvijas pirmskara krimināltiesību profesors P. Mīncis par noziedzīga nodarījuma prettiesiskumu rakstīja: “[..] noziedzīgs nodarījums katrā ziņā ir nepaklausība kādai tiesiskai normai – aizliedzošai vai pavēlošai. Tas ir tas vispārējais kritērijs, kuru var attiecināt uz katru noziedzīgu nodarījumu no tiesiskā viedokļa. Šis kritērijs ir pilnīgi izsmeļošs, un tas loģiski izriet no funkcijas, kas piešķirta krimināltiesībām vispārējā tiesību sistēmā, tas ir, no tiesiskās kārtības apsardzības ar soda vai soda piedraudējuma palīdzību.”²

Prettiesiskums un kaitīgums kā noziedzīga nodarījuma neatņemami kritēriji ir cieši savstarpēji saistīti, jo darbības vai bezdarbības kaitīguma smagums ir viens no nosacījumiem, lai tās atzītu par prettiesiskām ar kriminālsoda piedraudējumu. Var teikt, ka nodarījuma kaitīgums ir prettiesiskuma priekšnosacījums.

Noziedzīga nodarījuma kaitīgums izpaužas kā valsts, sabiedrības, atsevišķu cilvēku kopuma vai indivīda pašu nozīmīgāko interešu apdraudējums tādā mērā, ka pret šo apdraudējumu nepieciešams vērsties ar krimināltiesību represijām.

Kaitīgums pēc savas būtības ir sociāla parādība, kas noteiktā kaitīguma pakāpē kļūst prettiesiska, ja darbība vai bezdarbība, kas radījusi kaitējumu ar

¹ Krimināllikums: LV likums. Pieņemts 17.06.1998. Latvijas Vēstnesis, 08.07.1998., Nr. 199/200.

² Mīncis P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Rīga: TNA, 2005, 70. lpp.

likumu aizsargātām interesēm, Krimināllikumā atzīta par noziedzīgu un kriminālsodāmu.

Iepriekš minētajā saistībā profesore M. Blūma krimināltiesību teorijā ne bez pamata nodarījuma sabiedrisko bīstamību (Krimināllikumā tā vietā lietots kaitīguma jēdziens) un prettiesiskumu izmanto kā kopā saistītus jēdzienus.³

Tomēr prettiesiskums un kaitīgums ir noziedzīga nodarījuma atšķirīgi institūti. Noziedzīga nodarījuma jēdziens satur pazīmes, kas piemīt ikvienam Krimināllikuma Sevišķajā daļā paredzētam noziedzīgam nodarījumam. Savukārt noziedzīga nodarījuma sastāvs, kas paredzēts kādā Krimināllikuma Sevišķās daļas pantā vai tā daļā (punktā), konkretizē noziedzīga nodarījuma vispārējās pazīmes, norādot uz konkrēta noziedzīga nodarījuma objektīvajām un subjektīvajām pazīmēm. Noziedzīga nodarījuma sastāvs kā kriminālatbildības pamats nostiprināts KL 1. panta pirmajā daļā.

Krimināltiesību teorijā ar noziedzīga nodarījuma sastāvu (*corpus delicti*), neizdijinoties atsevišķu autoru formulējuma niansēs, saprotam Krimināllikumā paredzēto visu objektīvo un subjektīvo pazīmju kopumu, kas nepieciešams, lai kādu darbību vai bezdarbības aktu atzītu par noteikta veida noziedzīgu nodarījumu.

Analizējot Krimināllikuma Sevišķajā daļā paredzēto konkrēto noziedzīgo nodarījumu objektīvās puses un subjektīvās puses pamatpazīmes, kā arī papildu pazīmes, to skaitā neatrodam prettiesiskumu.

Prettiesiskums nav noziedzīga nodarījuma objekts. Ar nodarījuma objektu krimināltiesībās saprotam valsts, sabiedrības, atsevišķu cilvēku grupu un individu valsts aizsargātās intereses, kuras apdraud noziedzīgs nodarījums.

Noziedzīga nodarījuma objekta apdraudējums var izpausties, iedarbojoties uz nodarījuma priekšmetu, radot tam reālu kaitējumu vai draudot tādu nodarīt.

Tāpat tiesību normu, kas satur kādu aizliegumu un veido prettiesiskumu, nav pamata uzskatīt arī par konkrēta noziedzīga nodarījuma priekšmetu. Ar noziedzīga nodarījuma priekšmetu saprotam cilvēka ārējā pasaulē objektīvi eksistējošu lietu, pret kuru tieši vērstas kaitīgs nodarījums (darbība vai bezdarbība), un līdz ar to tiek apdraudēts noziedzīga nodarījuma objekts.

Tiesību norma ir konstants juridisks faktors, kas jāievēro, kamēr vien tā ir spēkā; Krimināllikumā paredzētajos gadījumos par tās neievērošanu tiek piedraudēts ar kriminālsodu vai citiem piespiedu ietekmēšanas līdzekļiem. Tiesību normas pārkāpšanas gadījumā tai nekāds kaitējums netiek nodarīts, tāpēc tās pastāvēšana netiek apdraudēta.

Šajā sakarībā vācu filozofs G. V. F. Hēgelis (*Hegel*) (1770–1831) ir teicis, ka nekāds noziegums nav spējis iznīcināt tiesības, bet tas spēj likt šķēršļus tiesību visvarai, un tieši tāpēc noziegumam pretstatā ir sods, kas šajā gadījumā uzstājas kā noliegums – noziegums noliedz tiesības – sods noliedz noziegumu.⁴

Prettiesiskuma norobežošanu no noziedzīga nodarījuma objektīvās puses pazīmēm savā 1902. gadā izdotajā grāmatā precīzi raksturojis izcilais krievu kriminologs, krimināltiesību teorētiķis Nikolajs Tagancevs (*Николай Степанович Таганцев*, 1843–1923). Viņš rakstījis – ja ar noziedzīga nodarījuma sekām saprot pašas tiesību normas apdraudējumu kopā ar aizsargājamo interesi, tad tādas

³ Blūma M. Apstākļi, kas izslēdz sabiedrisko bīstamību un prettiesiskumu. Mācību līdzeklis. LVU, 1976.

⁴ Гегель Г. В. Ф. Философия права. Москва: Наука, 1990, с. 145.

ideālas sekas piemīt ikvienam noziedzīgam nodarījumam, un tad šī pazīme zaudē jebkādu jēgu.⁵

Prettiesiskums nav arī noziedzīga nodarījuma subjektīvās puses pazīme. Ar noziedzīga nodarījuma subjektīvo pusi saprotam vainīgās personas (nodarījuma subjekta) psihisko darbību, kas tieši saistīta ar viņas izdarīto (nodarījuma objektu un objektīvo pusi), un tā apvieno vienotā veselā personas psihiskās darbības intelektuālos un gribas procesus.

Atbilstoši Krimināllikuma 9. un 10. pantam prettiesiskums nav ne nodoma, ne neuzmanības kā vainas formas pazīmju skaitā. Prettiesiskums ar personas psihisko darbību var tikt risināts tikai attiecībā uz likuma vai kāda saistoša noteikuma esamību vai tā satura zināšanu.

Krimināltiesībās par vispārpieņemtu tiek atzīts princips, ka likuma vai saistošā noteikuma nezināšana personu neatbrīvo no atbildības par izdarīto noziedzīgo nodarījumu, pastāvot iespējai ar tiem iepazīties. Tātad likuma vai cita normatīvā regulējuma attaisnojama nezināšana risināma juridiskās kļūdas ietvaros.

M. Leja ir rakstījis, ka “[.] princips “likuma nezināšana neatbrīvo no atbildības” darbojas neierobežoti. Izņēmums no šī principa iespējams tikai tad, ja rīcību, kas ir noziedzīga, persona maldīgi uzskatījusi par tiesisku, turklāt tikai tad, ja šāda maldība nav bijusi novēršama [.]”⁶.

Tā kā prettiesiskums nav noziedzīga nodarījuma sastāva pazīme, tad attaisnojamas juridiskās kļūdas gadījumā nav runas par noziedzīga nodarījuma sastāva neesamību, bet ir jāatzīst, ka personas rīcībā nav prettiesiskuma kā noziedzīga nodarījuma pazīmes un tāpēc, pamatojoties uz KL 6. panta pirmo daļu, nav pamata viņas saukšanai pie kriminālatbildības.

Kas attiecas uz kļūdu (maldību) krimināltiesībās, tad jāatzīmē, ka Krimināllikumā par to nekas nav teikts, tāpēc krimināltiesību teorijā iespējami dažādi apsvērumi gan par faktisko, gan juridisko kļūdu, nonākot atsevišķos gadījumos pat pie secinājuma, ka sarežģīti ir ne tikai krimināltiesību teorijā, bet arī tiesu praksē norobežot juridisko no faktiskās kļūdas vai otrādi.⁷

Manuprāt, abu veidu kļūdas ir nepārprotami jānorobežo, jo katrai no tām ir sava nozīme un arī juridiskās sekas. Norobežošanas pamatā ir jāliek atziņa, ka faktiskā kļūda attiecas tikai uz konkrētā noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmēm, bet juridiskā kļūda risināma personas psihiskās attieksmes aspektā attiecībā uz prettiesiskumu noziedzīgā nodarījumā.

Kas attiecas uz kriminālatbildību izslēdzošiem apstākļiem, tad personas darbība nav ne kaitīga, ne prettiesiska.

2. Salikta sastāva noziedzīgs nodarījums un prettiesiskums

Viens no noziedzīga nodarījuma salikta sastāva veidiem ir gadījums, kad noziedzīga nodarījuma sastāva konstatēšanai atsevišķi ir jānoskaidro vainīgās personas psihiskā attieksme pret darbību vai bezdarbību un pret kaitīgajām sekām, ja pret darbību vai bezdarbību tā izpaudusies nodoma formā, bet pret kaitīgajām sekām – kā neuzmanība.

⁵ Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Часть общая. Том 1. Тула: Автограф, 2001, с. 145.

⁶ Leja M. Juridiskās kļūdas tiesiskās sekas krimināltiesībās. Jurista Vārds, 01.09.2018., Nr. 2, 19. lpp.

⁷ Leja M. Princips “likuma nezināšana neatbrīvo no atbildības” krimināltiesībās. Jurista Vārds, 22.08.2017., Nr. 35.

Tas nozīmē, ka pret darbību vai bezdarbību personas psihiskā attieksme jāvērtē pēc formāla sastāva noziedzīgā nodarījuma nosacījumiem, un tā izpaužas kā nodoms (tīši) atbilstoši KL 9. panta otrajai daļai, kurā pateikts, ka noziedzīgs nodarījums atzīstams par izdarītu ar tiešu nodomu, ja persona apzinājusies savas darbības vai bezdarbības kaitīgumu un to apzināti veikusi vai pieļāvusi. Tātad pirmajā gadījumā tā ir darbība, bet otrajā – bezdarbība. Attiecībā uz kaitīgajām sekām personas psihiskā attieksme izpaužas kā neuzmanība noziedzīgas pašpaļāvības vai noziedzīgas nevērības veidā, kuru nosacījumi formulēti KL 10. panta otrajā un trešajā daļā.

Tā kā Krimināllikuma 8. panta pirmā daļa paredz tikai divas vainas formas – nodomu (tīši) vai neuzmanību, tad loģiski, ka ir nepieciešams noteikt, ar kādu vainas formu kopumā tiek izdarīts salikta sastāva noziedzīgs nodarījums.

Tā kā Krimināllikumā jautājums par kopējo vainas formu salikta sastāva noziedzīgos nodarījumos vēl joprojām nav atrisināts, tad krimināltiesību teorijā tiek pausti atšķirīgi viedokļi par vainas formu dažos salikta sastāva noziedzīgos nodarījumos,⁸ bet tiesu praksē, konstatējot neuzmanību attiecībā uz kaitīgajām sekām, atzīst, ka noziedzīgs nodarījums izdarīts aiz neuzmanības.

Tieslietu ministrija 2014. gadā Krimināllikuma grozījumu projektā bija iestrādājusi priekšlikumu – salikta sastāva noziedzīgu nodarījumu ar atšķirīgu saliktu vainas formu atzīt par izdarītu ar nodomu, taču Saeimas Juridiskā komisija to neatbalstīja un nevirzīja izskatīšanai Saeimas plenārsēdē.⁹

Tātad jautājums par kopējo vainas formu salikta sastāva noziedzīgos nodarījumos Krimināllikumā nav reglamentēts. Atzīmēšu, ka Krimināllikuma Sevišķās daļas komentāru 2019. gada izdevuma papildinātās otrās un trešās daļas autori¹⁰ salikta sastāva noziedzīgus nodarījumus ar atšķirīgu vainas formu uzskatījuši par izdarītiem ar nodomu.

Nesakārtotība Krimināllikumā un atšķirīgie viedokļi krimināltiesību teorijā jautājumā par vainas formu salikta sastāva noziedzīgā nodarījumā nav šķērslis, lai risinātu problēmu par prettiesiskuma ietekmi uz vainas formu salikta sastāva noziedzīgos nodarījumos.

3. Prettiesiskuma ietekme uz vainas formu noziedzīgā nodarījumā

Latvijas krimināltiesībās cita cilvēka dzīvības neatļauta atņemšana tiek atzīta par noziedzīgu nodarījumu. Kriminālatbildība par tādu nodarījumu krimināllikumos vienmēr ir bijusi reglamentēta atkarībā no tā, vai tā atņemta ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības. Krimināllikumā ar nodomu izdarīta dzīvības atņemšana tiek dēvēta par slepkavību (KL 116. pants), bet aiz neuzmanības – nonāvēšana aiz neuzmanības (KL 123. pants). Tātad vainas forma cita cilvēka dzīvības atņemšanā ir saistīta ar vainīgā psihisko attieksmi pret kaitīgajām sekām – cilvēka nāves faktu.

⁸ Krastiņš U. Atgriezoties pie Krimināllikuma 260. panta, bet ne tikai... Jurista Vārds, 25.04.2017., Nr. 18.

⁹ Sk: [https://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/webAll?SearchView&Query=\(\[Title\]=*Groz%C4%ABjumi+Krimin%C4%81llikum%C4%81*\)&SearchMax=0&SearchOrder=4](https://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/webAll?SearchView&Query=([Title]=*Groz%C4%ABjumi+Krimin%C4%81llikum%C4%81*)&SearchMax=0&SearchOrder=4)

¹⁰ Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX–XVII nodaļa). Otrās papild. izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2019, 559. lpp; Krastiņš U., Liholaja V., Hamkova D. Krimināllikuma komentāri. Trešā daļa (XVIII–XXV nodaļa). Otrās papild. izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2019, 879. lpp.

Jautājums par vainas formu cilvēka prettiesiskā dzīvības atņemšanā krimināltiesībās it kā būtu atrisināts. Taču, kas attiecas uz nonāvēšanu aiz neuzmanības, tad sarežģījumi gan likuma izpratnē, gan krimināltiesību teorijā un praksē ir radušies tāpēc, ka laika gaitā Krimināllikumā arvien vairāk tiek iekļauti noziedzīga nodarījuma sastāvi, kuros kaitīgās sekas aiz neuzmanības tiek saistītas ar tiešu norādi uz tišu darbību vai bezdarbību, kas šīs kaitīgās sekas izraisījusi.

Salikta sastāva noziedzīgā nodarījumā darbība vai bezdarbība pēc savas juridiskās nozīmes var būt visai atšķirīga. Šādā noziedzīgā nodarījumā tieši izdarītā darbība vai pieļautā bezdarbība var nebūt kriminālā kārtā sodāma kā patstāvīgs noziedzīgs nodarījums, kā arī tā var būt kā patstāvīgs noziedzīgs nodarījums vai arī var būt administratīvi sodāms tiesībpārkāpums.

Piemēram, Krimināllikuma 268. panta pirmajā daļā noteikta atbildība par gaisa vai ūdens transportlīdzekļa, izņemot mazgabarīta transportlīdzekļus, sagrābšanu uz zemes, ūdeņos vai lidojumā. Tas ir patstāvīgs tišs noziedzīgs nodarījums. Šā panta otrajā daļā iekļauts šā nodarījuma kvalificējošs apstāklis – ja panta pirmajā daļā paredzētās darbības izraisījušas avāriju vai citas smagas sekas. Tātad ir veidots salikta sastāva noziedzīgs nodarījums, kurā kaitīgās sekas aiz neuzmanības saistītas ar kriminālsodāmu nodarījumu.

Krimināllikuma 260. pantā ir paredzēta atbildība par ceļu satiksmes vai transportlīdzekļu ekspluatācijas noteikumu pārkāpšanu, saistot to ar nosacījumu, ka tāda darbība vai bezdarbība izraisījusi šajā pantā paredzētās sekas aiz neuzmanības – miesas bojājumus vai cilvēka nāvi. Tādā noziedzīgajā nodarījumā darbība vai bezdarbība, kas izpaudusies ceļu satiksmes noteikumu vai transportlīdzekļu ekspluatācijas noteikumu pārkāpšanā, pati par sevi ir sodāma administratīvā kārtā, bet tā (darbība vai bezdarbība), ar kuru tiek pārkāpti minētie noteikumi, tiek kriminalizēta.

Jautājumam par kopējo vainas formu salikta sastāva noziedzīgos nodarījumos esmu veltījis daudz uzmanības, vairākās publikācijās paužot viedokli: tā kā darbība (bezdarbība), ar kuru pārkāpti ceļu satiksmes vai transportlīdzekļu ekspluatācijas noteikumi, ir tiša, tad, kaut arī kaitīgās sekas ir izraisītas aiz neuzmanības, kopējā vainas forma tādā nodarījumā ir nodoms.¹¹

Publiskajā telpā nu ir izteikts viedoklis, ka vainas formu salikta sastāva noziedzīgā nodarījumā ietekmē nosacījums par darbības vai bezdarbības saistīšanu noziedzīga nodarījuma aprakstā (dispozīcijā) ar konkrētu aizsardzības vai piesardzības noteikumu pārkāpšanu.¹²

Tātad runa ir par to, ka īpašā normā nonāvēšana aiz neuzmanības, par ko atbildība paredzēta, piemēram, KL 123. pantā, ja tā tiek saistīta ar kādu konkrētu administratīvi sodāmu tiesībpārkāpumu, tad Krimināllikumā, paredzot salikta sastāva noziedzīgu nodarījumu, tas tiek atzīts par izdarītu ar nodomu (tiši). Tātad prettiesiskums, par ko liecina norāde uz konkrētu noteikumu pārkāpumu, ietekmē vainas formu noziedzīgā nodarījumā.

Iepriekš jau esmu izteicis savu viedokli par to, ka prettiesiskums nav noziedzīga nodarījuma sastāva pazīme, tas neattiecas ne uz noziedzīga nodarījuma objektu vai nodarījuma priekšmetu, ne arī uz vainas formu noziedzīgā nodarījumā.

¹¹ Krastiņš U. Komplīcēta noziedzīga nodarījuma teorētiskie aspekti. Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 2017, Nr. 3, 24.–31. lpp.; Krastiņš U. 2017, Nr. 18.

¹² Baumanis J. Krimināllikuma blanketajā normā paredzēta noziedzīga nodarījuma vainas forma. Jurista Vārds, 2020, Nr. 44, 25.–30. lpp.

Krimināllikuma Sevišķās daļas panta dispozīcijās norādei uz konkrētu aizsardzības vai piesardzības noteikumu pārkāpumu (prettiesiskums) saistību ar vainu noziedzīgā nodarījumā ir tikai tāda nozīme, ka darbība (bezdarbība) un kaitīgās sekas aiz neuzmanības tiek pārceltas uz kādu konkrētu personas darbības jomu, kurā gan darbība (bezdarbība), gan kaitīgās sekas izpaužas ar īpaši augstu kaitīguma pakāpi.

Tas nozīmē, ka ir bijusi nepieciešamība stingrāk aizsargāt kādu apdraudēto interesi, kā arī norādīt uz personas rīcības izpausmes paaugstināto kaitīgumu. Darbības vai bezdarbības nozīmīguma reglamentācija personas konkrētā darbības vai bezdarbības jomā cita starpā norāda arī uz nepieciešamību personai būt jo īpaši uzmanīgai un piesardzīgai.

Atbilstoši iepriekš minētajiem apsvērumiem Krimināllikuma Sevišķajā daļā likumdevējs ir iekļāvis salikta sastāva noziedzīgu nodarījumu sastāvu, izdarot izņēmumu no KL 123. panta, kurā atbildība noteikta par nonāvēšanu aiz neuzmanības.

Piemēram, KL 260. panta trešajā daļā paredzēta atbildība par ceļu satiksmes noteikumu vai transportlīdzekļu ekspluatācijas noteikumu pārkāpšanu, ja to izdarījusi persona, kas vada transportlīdzekli, un ja tā izraisījusi divu vai vairāku cilvēku nāvi (aiz neuzmanības). KL 260. pants iekļauts Krimināllikuma Sevišķās daļas XXI nodaļā "Noziedzīgi nodarījumi pret satiksmes drošību". Tas nozīmē, ka šī nodarījuma objekts ir ceļu satiksmes drošības intereses. Sods par tāda noziedzīga nodarījuma izdarīšanu paredzēts brīvības atņemšanas veidā uz laiku no trim līdz divpadsmit gadiem.

Krimināllikuma 123. panta otrajā daļā arī noteikta atbildība par nonāvēšanu aiz neuzmanības, ja nonāvētas divas vai vairākas personas. Sods par tādu noziedzīgu nodarījumu paredzēts brīvības atņemšanas veidā uz laiku līdz pieciem gadiem. KL 123. pants iekļauts Sevišķās daļas XII nodaļā "Nonāvēšana". Tātad apdraudētā interese ir cilvēka dzīvība (apdraudējuma objekts).

Salīdzinot abus pantos paredzētās sankcijas, redzam, ka par KL 260. panta otrajā daļā paredzēto nodarījumu noteiktā sankcija ir vairāk nekā divas reizes bargāka salīdzinājumā ar KL 123. panta otrajā daļā paredzēto.

Tāpēc rodas jautājums: kāda ir bijusi vajadzība veidot KL 260. panta trešo daļu (tas attiecas arī uz citām kaitīgajām sekām, kas minētas šā panta citās daļās), ja abos gadījumos kaitīgās sekas iestājušās aiz neuzmanības un abos gadījumos noziedzīgie nodarījumi praksē tiek atzīti par izdarītiem aiz neuzmanības?

Ja jau praksē ir tādi divu vai vairāku cilvēku dzīvības atņemšanas gadījumi aiz neuzmanības un KL 123. panta otrajā daļā paredzētais sods neatbilst izdarītajam, tad kāpēc nepaaugstināt KL 123. panta otrās daļas sankciju līdz robežai, kāda paredzēta KL 260. panta otrajā daļā? Līdz ar to nebūtu vajadzības veidot īpašu normu – KL 260. pantu – un atkrīstu arī strīdi par to, ar kādu vainas formu izdarīts noziedzīgais nodarījums, kas paredzēts KL 260. pantā. Teiktais attiecas arī uz dažiem citiem Krimināllikuma pantiem, piemēram, uz KL 239. pantu (būvniecības noteikumu pārkāpšana) un KL 240. pantu (ugunsdrošības noteikumu pārkāpšana).

Atzīstot, ka apzināta darbība vai bezdarbība ir tīša, ka salikta sastāva noziedzīgā nodarījumā ir notikusi apdraudējuma objekta maiņa, norādot uz darbības (bezdarbības) īpašo jomu, jo uz to norāda attiecīgo noteikumu iekļaušana šo pantu dispozīcijās (prettiesiskums), kā arī sakarā ar to, ka sankcijas bargums tiek ievērojami paaugstināts, ir pamats uzskatīt, ka tādi apstākļi liecina par šāda noziedzīga

nodarījuma izslēgšanu no KL 123. panta reglamentācijas, veidojot salikta sastāva noziedzīga nodarījuma sastāvu, kas uzskatāms par izdarītu ar nodomu, protams, abstrahējoties no strīdiem par vainu dažos salikta sastāva noziedzīgos nodarījumos, tajā skaitā par KL 260. pantā paredzēto.

Rezumējot varu teikt, ka salikta sastāva noziedzīga nodarījuma iekļaušanas pamats Krimināllikuma Sevišķajā daļā ir nodarījuma (darbības vai bezdarbības), kaitīgo seku un citu objektīvo apstākļu paaugstinātais kaitīgums, bet nevis prettiesiskums. Tātad Krimināllikuma Sevišķās daļas konkrēta panta dispozīcijā paredzēta salikta sastāva noziedzīgā nodarījuma aprakstā iekļautā norāde uz kādu noteikumu pārkāpšanu (prettiesiskums) nevar ietekmēt kopējo vainas formu noziedzīgā nodarījumā, jo prettiesiskums nav noziedzīga nodarījuma sastāva pazīme.

Norāde uz konkrētu aizsardzības un piesardzības noteikumu pārkāpšanu liecina par personas darbošanos īpašā jomā, piemēram, kādā no tautsaimniecības nozarēm (transportā, būvniecībā, ugunsdrošības jomā u. c.

Ja konkrēti par KL 260. pantā paredzēto salikta sastāva noziedzīgo nodarījumu, tad salīdzinājumā ar KL 123. pantu ir mainījies apdraudējuma objekts (aizsargājamā interese), un līdz ar to darbības (bezdarbības) joma, kurā tā tiek realizēta, kā arī negadījumā tiek izmantots paaugstinātas bīstamības objekts, t. i., priekšmets – transportlīdzeklis, kas savukārt norāda uz to, ka darbībai ir vispārbīstams raksturs, jo apdraud ne tikai atsevišķu cilvēku dzīvību, kas raksturīgi KL 123. pantā paredzētajam nodarījumam.

Juridiskajā literatūrā tiek pausta doma, ka salikta sastāva noziedzīgu nodarījumu sastāvu veidošana nav īpaši veiksmīgs konstruktīvs risinājums. Pirmskara laikā sarakstītajā mācību grāmatā (1934) profesors P. Mincs izteica domu: “Ja neuzmanība saistīta ar kādu reglamenta pārkāpšanu, tad visvairāk ir vienkārša noziedzīgu nodarījumu kumulācija,¹³ kuru sodāmībai ir jābūt noteiktai pēc vispārējiem likumiem “par kopību” un tikai.”¹⁴

Tāds princips tad arī bija realizēts Latvijas 1933. gada Sodu likumā. Šā likuma 437. pantā paredzētais noziedzīgais nodarījums formulēts šādi: “Kas aiz neuzmanības nonāvējis [...]”; Sodu likuma 399. panta dispozīcijā teikts: “Kas nav izpildījis likuma vai saistoša noteikuma nosacījumus par paškustīgas mašīnas vai velosipēda lietošanu [...]”¹⁵ Saprota, ka iepriekš minētais risinājums Latvijas pašreizējā tiesību sistēmā nav iespējams, jo Sodu likuma 399. pantā paredzētais nodarījums ir kriminālpārkāpums, tātad kriminālsodāms nodarījums, bet saskaņā ar Administratīvo pārkāpumu likumu – administratīvi sodāms tiesībpārkāpums.

Arī to ievērojot, Krimināllikumā veidoti salikta sastāva noziedzīgi nodarījumi, jo noziedzīgu nodarījumu kopību nevar veidot administratīvais tiesībpārkāpums savienojumā ar kriminālsodāmu nodarījumu.

¹³ Kumulācija [lat. *cumulatio* – sakopšana]. Svešvārdu vārdnīca J. Baldunčika redakcijā. Rīga: Jumava, 1999, 413. lpp.

¹⁴ Mincs P. 2005, 119. lpp.

¹⁵ Sodu likums (1936. g. izd.) ar komentāriem. Sastādījuši: P. Mincs un J. Lauva. Rīga: Valsts tipogrāfijas izdevums, 1936.

Kopsavilkums

1. Prettiesiskums ir viena no noziedzīga nodarījuma pazīmēm, kas pateikts Krimināllikuma 6. panta pirmajā daļā: “Par noziedzīgu nodarījumu atzīstams ar nodomu vai aiz neuzmanības izdarīts kaitīgs nodarījums (darbība vai bezdarbība), kurš paredzēts šajā likumā un par kura izdarīšanu draud kriminālsods.”
2. Prettiesiskums nav Krimināllikuma Sevišķajā daļā paredzēta konkrēta noziedzīga nodarījuma sastāva ne objektīvā, ne subjektīvā pazīme.
3. Tiesību norma ir konstants juridisks faktors, kas jāievēro, kamēr vien tā ir spēkā; Krimināllikumā paredzētajos gadījumos par tās neievērošanu tiek piedraudēts ar kriminālsodu vai citiem piespiedu ietekmēšanas līdzekļiem. Tiesību normas pārkāpšanas gadījumā tai nekāds kaitējums netiek nodarīts, tāpēc tās pastāvēšana netiek apdraudēta.
4. Tā kā prettiesiskums nav noziedzīga nodarījuma sastāva pazīme, tad Krimināllikuma Sevišķās daļas normā, veidojot salikta sastāva noziedzīgu nodarījumu un kopā ar prettiesisko darbību vai bezdarbību tajā norādot arī nosacījumu, ka tiek pārkāpti kādi aizsardzības vai piesardzības noteikumi (prettiesiskums), vainas forma noziedzīgā nodarījumā netiek mainīta.
5. Salikta sastāva noziedzīga nodarījuma esību Krimināllikuma Sevišķajā daļā nosaka darbības (bezdarbības) izpausmes kaitīguma raksturs, apdraudējuma objekta (intereses) nozīmīgums un citi objektīvi apstākļi. Tāds noziedzīgs nodarījums uzskatāms par izdarītu ar nodomu (tīši).